

สรุป อธิบายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตของชุมชนป่าเกอญอ หมู่บ้านแม่ยางส้าน ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตของชุมชนป่าเกอญอ และศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนป่าเกอญอในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วิธีการศึกษาได้เลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการเข้าไปศึกษาในชุมชนโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและอย่างไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

ชุมชนบ้านแม่ยางส้าน หมู่ที่ 8 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ได้ก่อตั้งเป็นชุมชนกว่า 240 ปี โดยประชากรของหมู่บ้านได้อพยพมาจากหลายๆ พื้นที่ด้วยกัน ได้แก่ อพยพมาจากอำเภอแม่วาง หรือกิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ จากจังหวัดลำพูน จังหวัดแม่ฮ่องสอน สาเหตุของการอพยพเนื่องมาจากความต้องการเสาะแสวงหาพื้นที่แห่งใหม่ เพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำการเพาะปลูกแบบไร่หมุนเวียน ซึ่งรูปแบบการผลิตดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการดำรงชีพของชุมชนบนพื้นที่สูง เพราะเป็นการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการใช้ ซึ่งทำให้เกิดความยั่งยืนในการผลิต ขณะเดียวกันปริมาณของผลผลิตระบบไร่หมุนเวียนก็ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่

พัฒนาการของหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ได้แก่ การปกครองในปัจจุบันเป็นรูปแบบของหน่วยงานราชการ มีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่ในการดูแลทุกข์สุขของประชาชนและพัฒนาหมู่บ้าน ด้านการสาธารณสุขโรค พบว่าชุมชนบ้านแม่ยางส้านมีถนน ไฟฟ้า และน้ำประปา

ใช้ทุกครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีศูนย์การเรียนรู้เพื่อชุมชนในเขตภูเขา ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน ที่ให้บริการด้านการศึกษาและสุขภาพ

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่ยางล้านอาศัยอยู่บนภูเขาสูงที่เป็นเขตป่าต้นน้ำ ประเพณีวัฒนธรรมมีความเชื่อต่อ ดาที่ ดาเต๊ะ หรือเทพเจ้าสูงสุดที่เป็นที่รวมจิตใจทุกคนให้ความเคารพ นับถือ เช่น ผีป่า ผีภูเขา ผีน้ำ ผีดิน ฯลฯ โดยเชื่อว่าดิน น้ำ ป่าไม้ มีผีหรือเจ้าของรักษาอยู่ หากเมื่อใดที่ผีผู้เป็นเจ้าของดิน น้ำ ป่าไม้ ถูกรบกวนหรือมีการปฏิบัติผิดต่อกฎเกณฑ์ความเชื่อแล้ว ดินก็จะใช้เพื่อการปลูกพืชไม่ได้ผล น้ำจะแห้ง ป่าไม้ก็จะแห้งแล้งเสื่อมโทรม

ระบบเศรษฐกิจและการผลิตของชุมชนบ้านแม่ยางล้าน เป็นระบบเศรษฐกิจแบบ การผลิตเกษตรกรรมกึ่งยังชีพเน้นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน เมื่อมีเหลือจึงจำหน่าย มีการใช้แรงงานในการผลิตเป็นแรงงานภายในครอบครัว แรงงานแลกเปลี่ยน และแรงงานรับจ้าง เนื่องจากบ้านแม่ยางล้านมีปฏิสัมพันธ์กับระบบตลาดภายนอกชุมชน ทำให้เปลี่ยนแปลงแผนการผลิตจากอดีตไปบ้าง เช่น ในปัจจุบันมีการใช้ปฎิวิทยาศาสตร์ สารเคมีในการทำการเกษตร ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

ลักษณะทางสังคมยังมีการให้ความเคารพผู้อาวุโส และนับถือเครือญาติทางสาย ตระกูลกันมาก มีการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้ออาทรต่อกัน ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาส่วนรวมของหมู่บ้าน ชุมชนบ้านแม่ยางล้านจึงมีสภาพความเป็นสังคมชนบทตามแบบของชาวไทยภูเขาต่างๆ ไป

5.1.2 ระบบการผลิตของชุมชน

1. การปลูกพืชไร่ การผลิตในไร่จะทำการผลิตข้าวไร่ และพืชผักที่ใช้บริโภค ตลอดปี กระบวนการผลิตประกอบด้วยการเลือกพื้นที่ การตัดฟันและถางป่า การเผาไร่ การสร้างกระท่อม ทำรั้ว การปลูกพืช การดูแลกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยวและนำผลผลิตเข้าสู่ฉาง การทำไร่ของครัวเรือนเป็นลักษณะการทำไร่หมุนเวียน ที่ทิ้งให้ได้ฟื้นตัวแล้วย้อนกลับมาทำใหม่ สิ่งที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ก็คือ การปลูกพืชพันธุ์เพียงเพื่อเป็นอาหารในชีวิตประจำวันเท่านั้น ไม่ได้ผลิตเพื่อขาย อาจมีการใช้สารเคมีและสารกำจัดศัตรูพืชบ้าง แต่ไม่ทำลายดินและน้ำ ทั้งยังไม่เข้าไปทำลายป่าเพื่อทำไร่เขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร

2. การปลูกข้าว เพื่อใช้บริโภคตลอดปี การเพาะปลูกพึ่งพาน้ำฝนและน้ำใน ลำน้ำตามธรรมชาติ กระบวนการผลิตทุกขั้นตอนไม่มีลักษณะทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การทำแปลงนาเป็นขั้นบันไดเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน ไม่มีการใช้สารเคมีที่ทำให้ดินและน้ำปนเปื้อนซึ่งจะเป็นอันตรายต่อตนเอง และสัตว์เลี้ยง

3. การทำสวน เป็นที่ปลูกไม้ผล ได้แก่ กล้วย มะม่วง ลิ้นจี่ ลำไย ซึ่งปลูกในบริเวณบ้าน ซึ่งใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านและไม่บุกรุกทำลายป่า

4. การเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่เลี้ยงมี วัว ควาย ไก่ หมู และเป็ด เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและใช้ในการประกอบพิธีกรรม ผลพลอยได้ก็คืออาหารโปรตีนจากเนื้อสัตว์สำหรับสมาชิกในครัวเรือน

5. การเก็บหาของป่าและการล่าสัตว์ การล่าสัตว์เฉพาะสัตว์ที่ไม่มีข้อห้ามตามความเชื่อ ส่วนใหญ่เป็นสัตว์เล็ก ส่วนการหาอาหารพืชผักจะทำตลอดปี การหาพืชจะหาช่วงฤดูแล้งจากต้นไม้ล้ม กิ่งไม้หัก รวมทั้งการหาพืชที่เป็นสมุนไพร

5.1.3 ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตของชุมชนปกากะญอ

ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ยางสั้นก็คือ ความสามารถ ความรู้ ทักษะ ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การถ่ายทอดและการเรียนรู้ของชุมชน

การถ่ายทอดและการเรียนรู้ของชุมชน ที่สัมพันธ์กับศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมี 3 รูปแบบ คือ 1) การเรียนรู้ที่เกิดจากภูมิรัฐของชุมชนหรือองค์ความรู้ของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการทำหน้าที่ของสถาบันครอบครัวมีพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติ พี่น้อง ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระเกี่ยวกับระบบการผลิตเกษตรกรรม และรูปแบบในการดำเนินชีวิตให้กับบุตรหลาน หรือสมาชิกใหม่ ซึ่งอาจเป็นการเรียนรู้โดยตรง เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้โดยทางอ้อม เป็นการเรียนรู้ผ่านทางพิธีกรรม ความเชื่อ โดยการสังเกตการณ์ เข้าร่วมพิธีกรรม 2) การเรียนรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน การเรียนรู้จากประสบการณ์ของสมาชิกที่ออกไปได้รับความรู้มาจากภายนอกชุมชน เช่น การพบเห็น สังเกต สอบถาม ประสบการณ์ที่ได้รับจะถูกนำมาถ่ายทอดโดยการปฏิบัติ บอกกล่าว ลอกเลียนแบบ หรือได้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้นำชุมชนที่เอาเอามาแล้วนำมาถ่ายทอดโดยการประชุม เนื้อหาที่ได้จากการเรียนรู้เช่นสถานการณ์สิ่งแวดล้อมท้องถิ่น มาตรการนโยบายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 3) การถ่ายทอดและการเรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับภายนอก เกิดจากองค์กร วิทยากร เจ้าหน้าที่จากภายนอกชุมชน จัดให้มีการอบรม ประชุม ศึกษาดูงาน ผู้ที่เข้ารับการถ่ายทอดส่วนใหญ่จะเป็นตัวแทนหรือกลุ่มเฉพาะ สิ่งที่ได้จากการเรียนรู้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงระบบการผลิต และการจัดตั้งกลุ่มองค์กรภายในชุมชนเพื่อการปฏิบัติกิจกรรม

2. การวิเคราะห์ปัญหา

การจัดตั้งกลุ่มองค์กรภายในชุมชนบ้านแม่ยางส้านเกิดขึ้นจากการที่เกิดวิกฤตทางทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากชุมชนบ้านแม่ยางส้านมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันคือ ดิน ป่าไม้ น้ำ ที่ได้จากลำห้วยแม่ยางส้าน และลำห้วยแม่กองงอน เมื่อฝนป่าถูกทำลาย ทำให้น้ำในลำน้ำเหล่านี้แห้งแล้งส่งผลกระทบต่อให้ชาวบ้านเกิดความเดือดร้อน การที่ต้องประสบปัญหาร่วมกันจึงได้ร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มองค์กรภายในชุมชน ออกกฎระเบียบร่วมกันในการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

3. การแก้ไขปัญหา

ชุมชนบ้านแม่ยางส้านได้สรุปบทเรียนจากสถานการณ์ที่ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านถูกทำลาย ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหา โดยจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นในหมู่บ้าน ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ กลุ่มอนุรักษ์ป่าใช้สอย และกลุ่มพื้นที่ทำกิน ในระยะเริ่มแรกของการดำเนินงานกลุ่มเป็นลักษณะการประกาศเขตอนุรักษ์ และการตั้งกฎระเบียบ กติกา ข้อห้ามต่างๆ แต่ในระยะแรกนี้ยังมีผู้ละเมิดกฎเนื่องจากชาวบ้านบางส่วนยังไม่เข้าใจแนวคิดในการอนุรักษ์ ต่อมาเมื่อมีการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจ ประกอบกับผลจากการอนุรักษ์ทำให้พื้นที่ป่าไม้เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงมีความเข้าใจและให้ความร่วมมือ

4. การวางแผน

จากการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการวางกฎเกณฑ์และวางแผนในการจัดการและการใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนบ้านแม่ยางส้านจึงได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรภายนอก และขยายความร่วมมือจากกลุ่มอนุรักษ์ในหมู่บ้านเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำแม่แรก ซึ่งมีสมาชิกเครือข่ายมาจาก 18 หมู่บ้าน ในเขตลุ่มน้ำแม่แรก มีการจัดตั้งคณะกรรมการเครือข่ายเพื่อออกกฎระเบียบข้อบังคับเงื่อนไขให้ชุมชนในลุ่มน้ำได้ปฏิบัติ และได้นำเสนอผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผาได้รับทราบ เพื่อเสนอเป็นข้อบังคับของตำบล คณะกรรมการฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลได้รับรู้และทำงานร่วมเรียนรู้กับคณะกรรมการเครือข่ายตลอดมา ผลของการดำเนินงานทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำแม่แรกเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น

5. การใช้ประโยชน์

ระบบการผลิตของชุมชนบ้านแม่ยางส้าน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจกายภาพดิน น้ำ ป่าไม้ และการใช้ประโยชน์ตามรูปแบบที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิเช่น ทรัพยากรป่าไม้ เมื่อจะมีการนำมาใช้ประโยชน์จะต้องมีการขออนุญาตมีเงื่อนไข และกติกาในการใช้ประโยชน์ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในการเพาะปลูกในระบบอนุรักษ์ดินโดยวิธีการดั้งเดิม เช่น การทำนาขั้นบันได อันเป็นการป้องกันการชะล้างหน้าดิน การปล่อยให้ไร่เหล่าฟื้นตัวในระบบทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นการฟื้นฟูสภาพหลังจากมีการเพาะปลูกพืชไปแล้วหลายครั้ง และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ มีการจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการเพาะปลูก

5.1.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนปกาเกอญอในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนปกาเกอญอในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนบ้านแม่ยางส้านมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประเพณีความเชื่อ ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาในการพิจารณาเลือกพื้นที่ในการเพาะปลูก และภูมิปัญญาในการเลือกที่ตั้งหมู่บ้าน

2. ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรม

ชุมชนบ้านแม่ยางส้านมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยประเพณีความเชื่อ และวัฒนธรรม ที่ผ่านการสั่งสมมาอย่างยาวนาน มีกฎระเบียบ คำสั่งสอน ความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอันเปรียบเสมือนกฎที่ควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าตามป่าเขา ลำห้วยทุกแห่ง และผืนแผ่นดินทุกที่ จะมีเทวดาดูแล เทวดาหรือเจ้าที่สำคัญที่สุดของชาวปกาเกอญอคือ เจ้าผู้ดูแลดิน น้ำ และป่าไม้ ดังนั้นชุมชนบ้านแม่ยางส้านทุกคนจึงให้ความเคารพยำเกรงและให้คุณค่าแก่ผืนดินที่เป็นไร่ นา สวน ป่าเขา แม่น้ำ ลำธาร ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทุกครั้งจะต้องมีพิธีกรรมและการอธิษฐานขอต่อผู้ดูแลรักษา และต้องขอบคุณเมื่อทรัพยากรธรรมชาติได้ให้สิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ทั้งในขณะที่ใช้ก็จะดูแลรักษาทรัพยากรเหล่านั้นไม่ให้ถูกทำลาย

3. ภาวะผู้นำ

ในส่วนของผู้นำไม่เป็นทางการในชุมชนได้มีบทบาทที่ช่วยสนับสนุนศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยผู้นำที่ไม่เป็นทางการได้มีบทบาทในส่วนของความเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี ความเชื่อของชาวบ้าน และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เป็นผู้ที่ปรับฐานความคิด ความเชื่อ และระบบคุณค่าที่สืบสานตกทอดมาให้เหมาะสมต่อสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยการประยุกต์องค์ความรู้ใหม่เข้ากับภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสม ผู้นำที่เป็นทางการได้มีบทบาทที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ในหมู่บ้าน การใช้กฎระเบียบของหมู่บ้าน โดยอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยประชาชนมีส่วนร่วม

4. กลุ่มองค์กรภายในชุมชน

กลุ่มองค์กรภายในชุมชนประกอบไปด้วย กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ กลุ่มอนุรักษ์ป่าใช้สอย กลุ่มพื้นที่ทำกิน โดยมีส่วนสนับสนุนศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ ทำให้เกิดการกระจายข่าวสารข้อมูลและการแลกเปลี่ยนความรู้ในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และระดับองค์กรต่างๆ ภายนอก ทำให้เกิดการกระจายข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินงานของกลุ่ม และการขยายเครือข่ายความร่วมมือ ทำให้กลุ่มองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

5. การมีส่วนร่วม

ได้มีส่วนสนับสนุนศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปของการมีส่วนร่วมในความคิด การมีส่วนร่วมในการวางแผน และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผน ได้ทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนขึ้น ในรูปแบบของการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ในหมู่บ้าน กำหนดกฎระเบียบของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การมีส่วนสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำขึ้น และมีส่วนสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กิจกรรมการทำแนวป้องกันไฟป่าบริเวณพื้นที่ป่าอนุรักษ์ กิจกรรมการเดินตรวจป่า กิจกรรมการปลูกป่า กิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรภายนอกชุมชน

6. ปัจจัยเอื้อจากภายนอกชุมชน

หน่วยงานภายนอกชุมชนบ้านแม่ยางล้าน ที่ได้สนับสนุนศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติคือ โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริสวนป่าสิริกิตติ์ของ

หน่วยจัดการต้นน้ำที่ 7 กรมป่าไม้ และองค์การพัฒนาเอกชนแคร์แม่แจ่ม ที่มีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงคือ การสนับสนุนในด้านวัสดุ อุปกรณ์ เงินทุน และความรู้ทางวิชาการ ที่ทำให้เกิดกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ในชุมชน เช่น การกำหนดกฎระเบียบในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน กิจกรรมโครงการปลูกป่า จัดฝึกอบรม ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรภายนอก เป็นต้น และการมีส่วนสนับสนุนให้เกิดการจัดการทรัพยากรทางอ้อมคือ การมีส่วนทำให้เกิดการพัฒนาทางด้านสังคม การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน ทำให้ลดพื้นที่การบุกรุกทำลายป่าเพื่อนำพื้นที่มาทำการเพาะปลูก

5.2 อธิปรายผลการศึกษา

1. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตของชุมชนปกากะญอ จากผลการศึกษาพบว่าจากข้อมูลระบบการผลิตและการบริโภค ซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชนด้านระบบคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติ ส่วนใหญ่ยังคงลักษณะเป็นอุดมคติของชุมชนอยู่ คือ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตด้านต่างๆ ได้รับการถ่ายทอดสู่คนในชุมชน การถ่ายทอดเน้นไปในลักษณะของการกล่อมเกลาโดยบทบาทพ่อแม่ ญาติ ผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส และสมาชิกได้เรียนรู้สืบทอดความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีปฏิบัติ จนเป็นระบบคิดที่ยืนยาวต่อเนื่องมา จึงมีผลสะท้อนให้เห็นถึงการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะตั้งแต่ความเชื่อในการเกิด โดยเอาสายสะดือเด็กแขวนไว้กับต้นไม้ใหญ่ทำให้ต้นไม้ไม่ถูกทำลาย การใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ การบริโภคพืช อาหาร สัตว์ ต้องขออนุญาตก่อน เพราะทุกอย่างในธรรมชาติมีเจ้าของ กระทั่งถึงวิธีการดำเนินชีวิตมีพิธีกรรมต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นวิถีความเรียบง่ายไม่กระตือรือร้นต่อธรรมชาติอย่างเกินกำลัง โดยการผลิตเพื่อยังชีพของครัวเรือน คนในชุมชนยอมรับโดยเกือบจะไม่มีการตีความหรือให้ความหมายใหม่ ทำให้วัฒนธรรมเดิมยังคงอยู่เกือบคงที่ ดังเห็นได้จากระบบการผลิตทุกขั้นตอนจะเชื่อมโยงกับความเชื่อ พิธีกรรม ข้อห้ามต่างๆ ที่ปกป้องธรรมชาติไม่ให้คนไปทำลายหรือใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น การปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความเคารพนี้ ทุกครัวเรือนจะมีการปฏิบัติเหมือนกัน นั่นหมายถึงว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนมีผลต่อการปฏิบัติของครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนแต่ละครัวเรือน มีการกระทำเหมือนกัน

แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนมิได้หยุดนิ่งมีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา กระบวนการพัฒนาสถานการณ์ และเงื่อนไขจากภายนอกมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อระบบการผลิต

แบบใหม่เข้าสู่ชุมชนก็จะมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ การถ่ายทอดกล่าวได้ว่าเป็นองค์ความรู้ของชุมชนที่เป็นที่ยอมรับนับถือตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นต้นมา แต่ในขณะเดียวกันระบบสังคมเป็นพลวัต มีการขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลง เช่น เมื่อถนน เริ่มเข้าสู่หมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งคนในชุมชนเดินทางออกไปภายนอกได้รับการเรียนรู้ ข้อมูลได้เห็นสังคมจากภายนอก ชุมชนย่อมต้องได้รับผลกระทบจากการได้ปฏิสัมพันธ์จากองค์ความรู้ภายนอก การที่ชุมชนได้เรียนรู้จากความรู้ใหม่ ย่อมอาจทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความรู้เดิมไปสู่ความเหมาะสมในแต่ละสถานะ สถานที่ ดังนั้นภูมิความรู้ของชุมชนที่มีมาแต่ดั้งเดิมย่อมอาจได้รับการปรับเปลี่ยนเพื่อความเหมาะสมในการดำรงวิถีชีวิต

2. การฟื้นฟูภูมิปัญญาเพื่อทางออกที่เหมาะสมต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจากการศึกษาศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวกับระบบการผลิต มีการใช้หลักการเกษตรแบบอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และมีการกำหนดกฎระเบียบผ่านทางความเชื่อในการดูแลรักษาทรัพยากรชุมชน จนมีพัฒนาการจัดเป็นกฎระเบียบของกลุ่มอนุรักษ์ผนวกเข้าไว้อีก เป็นการผสมผสานการอนุรักษ์ และในขณะเดียวกันชุมชนต้องดำรงอยู่ภายใต้การประทะจากกระบวนการพัฒนา ซึ่งในภาพรวมเป็นการพัฒนาเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยม จนก่อให้เกิดสภาวะวิกฤตทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยที่ระบบเกษตรชนบทถูกผนวกเข้าในระบบการค้าทุนนิยมไปด้วยและโดยเฉพาะบนพื้นที่สูงภาคเหนือ ซึ่งมีความสำคัญในการเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ชุมชนบนพื้นที่สูงได้ถูกสรุปรวมว่าได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อสภาพป่าไม้และการปลูกฝิ่น ดังนั้นการพัฒนาบนพื้นที่สูงจึงมุ่งแก้ไขปัญหาการปลูกฝิ่นโดยการปลูกพืชทดแทนและรัฐเข้าดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่า แต่ผลสรุปการพัฒนาโดยคณะทำงานติดตามประเมินผลโครงการพัฒนา (2528) สรุปว่า การพัฒนาที่ทำมาแต่อดีตเป็นการสงเคราะห์แทบทั้งสิ้น กล่าวคือทางส่วนราชการจะนำเอาสิ่งของจำเป็นต่างๆ ไปแจกจ่ายให้แก่ชาวชนบท โดยมีได้ศึกษาอย่างถ่องแท้เสียก่อนว่าชาวบ้านเขามีปัญหาหรือมีความต้องการที่แท้จริงอย่างไร การกำหนดโครงการช่วยเหลือต่างๆ ก็มักทำกันในส่วนกลางโดยขาดข้อมูลพื้นฐาน ทำให้การพัฒนาไม่บังเกิดผลดีตามที่คาดหมายไว้ สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของความล้มเหลวนี้ก็คือ การขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชนในท้องถิ่น และวิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535) ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมว่าขาดจุดเน้นเรื่องการจัดการในระดับพื้นที่อย่างทั่วถึง ขาดการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและรัฐไม่เปิดโอกาสกระจายอำนาจความรับผิดชอบให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร ซึ่งโดยข้อเท็จจริงที่ปรากฏการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนใหญ่มักเป็นในลักษณะการสั่งการ ชี้นำ มากกว่าจะทำการกระตุ้นศักยภาพของชุมชนให้ริเริ่มและคิดเอง โครงสร้างชุมชนส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบเกิดการเปลี่ยนแปลง มีค่านิยม ความเชื่อเป็นชุมชน

เมืองบดคอย มีวัฒนธรรมตามกระแสบริโคนิยม ฐานการเกษตรถูกปรับเปลี่ยนเป็นการปลูกพืชทดแทนและการเกษตรเชิงอนุรักษ์ วิถีชีวิตโดยรวมถูกรอบงำโดยคนภายนอก ตลาดและบริการของรัฐ การพึ่งพิงป่าลดลง (เอนก นาคะบุตร, 2536) ซึ่งชูพินิจ เกษมณี (2536) ได้กล่าวสรุปว่า การเชื่อมโยงชาวเขาเข้ากับการตัดไม้ทำลายป่าเป็นเรื่องที่ไม่ให้ความยุติธรรมกับชาวเขาส่วนใหญ่ นอกจากนั้นกลุ่มผู้ทำลายป่าไม้และสภาพแวดล้อมด้วยการใช้ที่ดินอย่างบีบเค้นและใช้สารเคมีมากขึ้นในการทำเกษตร ซึ่งหากพิจารณาอย่างยุติธรรมแล้ว สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นยากที่จะปฏิเสธว่ามีใช้ผลพวงของความพยายามให้การพัฒนาเศรษฐกิจชาวเขาของรัฐ เพราะฉะนั้นระบบระเบียบ การปฏิบัติประพฤติดตามจารีตประเพณี ที่ได้พิสูจน์ด้วยกาลเวลาแล้วว่ามีส่วนช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศได้ดี นำที่จะได้รับการยอมรับและสนับสนุนกฎระเบียบ จารีต ประเพณีที่ดียิ่งนั้นให้มีสถานภาพอย่างเป็นทางการ และการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงมีแนวโน้มว่าจะต้องพัฒนาไปพร้อมกับกระบวนการของการมีส่วนร่วมของชุมชน ในลักษณะที่จะสร้างเป็นองค์กรชุมชน และเครือข่ายของการประสานงานระหว่างชุมชนในการวางแผนร่วมกัน

3. การดำเนินงานองค์กรชุมชนบนพื้นที่สูง จึงให้ความสนใจที่ระดับชุมชนให้มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง เน้นการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง มากกว่าการใช้เทคโนโลยีเป็นตัวนำโดยการสนับสนุนองค์กรชุมชนให้มีบทบาทในการแลกเปลี่ยน และประสานงานเพื่อหุ้มชนรวมตัวกันแก้ไขปัญหาและจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น รูปแบบจะปรากฏในลักษณะของการจัดตั้งองค์กรชุมชนอนุรักษ์ป่าและพื้นฟูลุ่มน้ำ ซึ่งปัจจุบันได้มีการกระจายอยู่ตามลุ่มน้ำขนาดเล็กละต่าง ๆ เนื่องจากมีการถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจในการรวมตัวของชุมชนท้องถิ่นต่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ จากลุ่มน้ำหนึ่งไปยังอีกลุ่มน้ำหนึ่ง รวมทั้งมีการติดต่อร่วมกันในลักษณะของเครือข่ายลุ่มน้ำ (กิงกร นรินทรกุล ณ อยุธยา, (บรรณาธิการ) 2536) รูปแบบองค์กรชุมชนเหล่านี้จะประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินหรือไม่ ขึ้นกับปัจจัยหลายประการ เช่น บทบาทของผู้นำในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน ความรุนแรงของปัญหาที่ประสบ การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกในเรื่องของความรู้ความเข้าใจ การได้รับข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น (ศรีสุวรรณ ควรขจร, 2533) การทำงานขององค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำหรือชุมชนชาวเขานั้น มักมีการประสานงานแลกเปลี่ยนตลอดเวลา รวมทั้งการประสานงานกับรัฐ แต่อย่างไรก็ตามการประสานงานกับรัฐยังเป็นการเลือกประสานเฉพาะบุคคลมากกว่าการประสานกับหน่วยงาน เพราะการยอมรับความคิดซึ่งกันและกันระหว่างองค์กรชุมชนและหน่วยงานของรัฐเกิดขึ้นเฉพาะบางกลุ่ม หรือบางบุคคลเท่านั้น

กล่าวได้ว่าการจัดการทรัพยากรในระดับชุมชนมีความสัมพันธ์กันกับการผลิตเพื่อเป็นอาหาร และรายได้เป็นเรื่องของปัจเจกชน แต่ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการผลิตคือ ที่ดิน น้ำ และป่าไม้นั้นเกี่ยวข้องกับชุมชน การรักษาและจัดการทรัพยากรต้องกระทำที่ระดับชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อสร้างพลังการต่อรอง ถ้ามีความเชื่อมั่นในความสามารถของชุมชนรวมทั้งมีการผ่อนคลายอำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาไปยังชุมชน ก็เชื่อว่าแต่ละครัวเรือนเกษตรกรจะเกิดความมั่นใจและสามารถพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

5.3 ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าวิถีชีวิตความเป็นอยู่รวมถึงการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบนพื้นที่สูง มีการเปลี่ยนแปลงตามเหตุผลและปัจจัยที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน ปัญหาที่ปรากฏมีความเกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของชุมชน วัฒนธรรม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม จากการเปลี่ยนแปลงทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูงต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนมากยิ่งขึ้น

สิ่งที่ปรากฏคือ หน่วยงานภายนอก รวมถึงนโยบายของรัฐ ได้เข้าไปมีบทบาทต่อการแก้ไขปัญหาการดำเนินงานที่ผ่านมาสามารถประสบผลสำเร็จได้ระดับหนึ่ง แต่ในบางโอกาสพบว่าการปฏิบัติไม่สามารถสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ชุมชน เพราะขาดความเข้าใจสภาพที่เป็นอยู่จริง ขาดการประสานงานระหว่างพื้นที่และส่วนกลาง หรือระหว่างหน่วยงาน การทำงานยังแยกส่วนไม่เป็นบูรณาการ อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาโดยชุมชนสามารถกระทำได้เมื่อชุมชนมีศักยภาพในการจัดการ แต่ในบางกรณีที่ชุมชนยังไม่เข้มแข็งพอ จำเป็นต้องมีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนไม่ว่าจากรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่าชุมชนบนพื้นที่สูงมีศักยภาพในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ ในระดับชุมชนได้ งานพัฒนาบนพื้นที่สูงในช่วงเวลาต่อไปจึงควรประกอบด้วย การดำเนินงานดังนี้

1. หน่วยงานรัฐควรเปิดใจยอมรับสิทธิ และหน้าที่ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน เพื่อศึกษาทำความเข้าใจในวิถีชีวิต ระบบคิด และความรู้ของชุมชน พร้อมให้มีการเผยแพร่สู่สาธารณชน หรือชุมชนอื่นต่อไป และหน่วยงานรัฐควรหันมาให้การสนับสนุนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนอย่างแท้จริงและต่อเนื่อง เพราะชุมชนไม่ใช่แต่จะมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างเดียว แต่มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูควบคู่กันไปด้วยซึ่งจะเป็นการช่วยทางราชการในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติอีกทางหนึ่ง

2. ควรหยิบยกเอาระบบคุณค่าและความรู้ดั้งเดิมของชุมชน มาผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ ก่อนที่จะกำหนดพระราชบัญญัติ หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และต้องเปิดโอกาสให้ชุมชน หรือตัวแทนชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน

3. การส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน จะช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นฐานที่มั่นคงสำหรับงานพัฒนาและช่วงแบ่งเบาหรือลดบทบาทขององค์กรภายนอก

4. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับรู้ และสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งต่อชุมชนและพื้นที่ราบ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหา ซึ่งรายละเอียดในของแต่ละปัญหาสภาพพื้นที่ รวมถึงชุมชนเองอาจมีความแตกต่างกัน การดำเนินการในลักษณะดังกล่าวจำเป็นต้องใช้กำลังคน เวลา รวมถึงงบประมาณและความเข้าใจ ซึ่งได้มีบางหน่วยงานเริ่มใช้ยุทธวิธีดังกล่าว และบังเกิดผลรับในระดับที่น่าพอใจ